

gen als die te Rotterdam, Den Haag, en nu te Amsterdam, ‘evenmin afraden als afkeuren’. Enerzijds was haar ontstaan ‘een verblijdend teeken’: dit bracht het confessionele falen van de kerkelijke bestuurders aan het licht. Anderzijds zouden dergelijke verenigingen ‘nadeelig’ kunnen werken, omdat ze ‘hetzij tot eene vooral thans noodlottige Afscheiding, hetzij, door verwarring van hoofd- en bijzaken, tot nieuwe verdeeldheden’ zouden kunnen leiden.<sup>52</sup> Groens aarzeling werd wellicht mede ingegeven door de onderlinge verschillen die aan het licht traden in de kring van de Christelijke Vrienden. Hun ‘meetings’ werden steeds omvangrijker – voorjaar 1854: 220 aanwezigen! – en de bezoekers diverser. Zo was najaar 1852 de toen 66-jarige uitgever J.H. den Ouden sr. toegetreten; deze volgde daarmee zijn gelijknamige zoon, die inmiddels penningmeester van de Vereeniging ter Verbreiding der Waarheid was geworden. De fatale najaarsvergadering van 1854 die voorgoed een einde maakte aan de Vriendenbijeenkomsten werd in het gebouw van genoemde vereniging gehouden.<sup>53</sup> Feringa’s vereniging van handhavers en verdedigers daarentegen bleek stabiel. Dit mede dankzij een stevig bestuur, waarvan minstens één lid toch via familiebetrekking van Odeon 1848 wist. Kantoorbediende W.N. Dinger, die 5 april in de eerste reguliere vergadering naast voorzitter Feringa werd gekozen, was een jongere broer van ‘Verbreider’ J. Dinger die in 1848 de Odeonvergadering had bezocht. De strijd van Feringa en de zijnen tegen Meijbooms komst werd een van hen, catechiseermeester G.H. Heuring, die in 1848 ook in Odeon was geweest, noodlottig. De ondertekening van een door de vereniging georganiseerd *Protest* was voor de hervormde kerkenraad voldoende reden om hem te ontslaan. De vereniging stichtte toen een noodfonds om de man en zijn gezin te kunnen onderhouden.<sup>54</sup>

<sup>51</sup> Zie voor N.M. Feringa (1820-1886) en F.C. Wijle jr. (1830(sic)-1890): J.C. van der Does, *Biografisch woordenboek van het protestants-christelijk onderwijs*, Zeist [1949], 43, 164.

<sup>52</sup> Wormser *Brieven* II (1853-1862), Amsterdam 1876, 55v. (aldaar ook citaat uit *Nederlander*), 58-60. Zie voor J.A. Wormser (1807-1862) en diens gang door de kerkgenootschappen: *BLGNP* IV, 462-465.

<sup>53</sup> Vree, ‘Réveil als partij’, 96.

<sup>54</sup> Korenhof, *Vrienden* I, 11. Evenhuis, *Amsterdam* V, 291.

*Rotterdam: ‘Hebt acht op uzelf en op de leer’, 1853.*

Over de Rotterdamse vereniging ‘Hebt acht op uzelf en op de leer’ van 1853 waar Feringa naar verwees is weinig bekend. In het eerste (en tevens enige bekende) jaarverslag van de vereniging worden geen namen van oprichters of bestuursleden vermeld. De enige naam die in positieve zin wordt genoemd, is die van F.J. Stahl. Dit omdat deze (ook bij Groen in hoog aanzien staande) Berlijnse hoogleraar zich op de Kirchentag van 1853 onverkort achter de Augsburgse Confessie had gesteld.

Wel wordt uit het jaarverslag duidelijk wat de aanleiding voor de oprichting der vereniging is geweest: onvrede over de manier waarop de Rotterdamse kerkenraad – waarvan o.m. J.J. van Oosterzee deel uitmaakte! – had voorkomen dat de manslidmaten al te veel invloed zouden uitoefenen op de verkiezing van ouderlingen en diakenen. De verenigingsleden wensten een geheel vrije verkiezing,